

**LYDIA KANG
M.D.**

NATE PEDERSEN

ŠARLATÁNI

**STRUČNÉ DEJINY
NAJŽALOSTNEJŠÍCH
LIEČITEĽSKÝCH
PRAKTÍK**

VYDAVATEĽSTVO RAK

OBSAH

Úvod	7
------------	---

CHEMICKÉ PRVKY

Ortuť	13
Antimón	25
Arzén	35
Zlato	45
Rádium & Radón	55
Sieň hanby ženského zdravia	67

RASTLINY A PÔDA

Opiáty	73
Strychnín	85
Tabak	95
Kokaín	107
Alkohol	117
Hlina	127
Sieň hanby protijedov	137

NÁSTROJE

Púšťanie žilou	143
Lobotómia	155
Liečba vypaľovaním a tvorbou pluzgierov	167
Črevná sprcha a klystír	179
Vodoliečba a liečba studenou sprchou	191
Chirurgia	203
Anestézia	215
Sieň hanby mužského zdravia	227

ZVIERATÁ

Pijavice	233
Kanibalizmus a liečenie mŕtvolami	245
Lieky získané zo živočíchov	257
Sex	267
Pôst	277
Sieň hanby chudnutia	289

ZÁHADNÉ SILY

Elektrina	295
Živočíšny magnetizmus	305
Svetlo	317
Rádionika	327
Kráľovský dotyk	339
Sieň hanby liečby očí	350
Sieň hanby protirakovinovej liečby	353
Podakovanie	357
Lydia Kang	358
Nate Pedersen	359

ŠARLATÁNSTVO NA SLOVENSKU

Mágovia, žreci, vyvolení či šarlatáni (Tünde LENGYELOVÁ)	362
Šarlatánstvo na Slovensku koncom 19. a začiatkom 20. storočia (Anna FALISOVÁ)	381
Poznámky	396
Pramene a literatúra	399

ÚVOD

HOCHŠTAPLER. ŠARLATÁN. FELČIAR. PODVODNÍK. ŠVINDLIAR. MASTIČKÁR.

Takéto slová po dlhé roky slúžili na pomenovanie tých, ktorí ťažili z ľudského strachu zo smrti a z chorôb a ponúkali svoje pochybné prípravky, ktoré neliečili. Chorému, naopak, poškodili alebo mu dokonca i privodili smrť.

No základom šarlatánstva nemusí byť vždy len podvod. Hoci bežná definícia tohto pojmu znie „používanie a šírenie úmyselne podvodných liečebných postupov“, za šarlatánstvo sa považujú i prípady, v ktorých sú obchodníci úprimne presvedčení o účinku prípravku, ktorý ponúkajú. Možno ignorujú či spochybňujú vedecké fakty. A možno len žili pred dlhými stáročiami, keď ešte vedecká metóda nebola súčasťou civilizačného vedomia. Z pohľadu súčasného človeka sa takéto praktiky môžu zdať celkom nezmyselné. Lasičie semenníky ako antikoncepcia? Púšťanie žilou ako pomoc pri krvácaní? Prikladanie rozpalených kusov železa ako liek na neopätovanú lásku? Veru tak.

Dôvodom každej pochybnej liečby, či už známej u obyvateľov Osmanskej ríše, ktorí verili, že pojedaním hliny sa ochránia pred morom, či viktoriánskych džentlmenov, ktorí sedávali v ortuťovej parnej komore, aby sa zbavili syfilisu, alebo pacientov s epilepsiou v starovekom Ríme, ktorí popijali krv gladiátorov, je neuveriteľná sila ľudskej túžby po živote. Takáto motivácia je pre nás doslova inšpiráciou: sme schopní jesť hoci aj mŕtvoly, vystavovať sa účinkom vriaceho oleja či znášať pokusnú liečbu prikladaním množstva pijavíc. To všetko v mene prežitia.

Tá istá motivácia vedie k neuveriteľným inováciám. Po dlhom zápase o zníženie úmrtnosti (a stíšenie kriku) nastal čas, keď nás lekári operujú až po blaženom znecitlivení. Fakt, že z rúk chirurga nesteká hnis z predošlého operačného zákroku, je už len bonusom navyše. S rakovinou dokážeme bojovať na molekulárnej úrovni takým spôsobom, o akom sa našim predkom ani len nesnívalo. Spoločnosť už neťažia ohavné choroby ako syfilis či ovčie kiahne. Je ľahké zabudnúť na samotnú cestu k tomuto pokroku, na ktorej boli novátori zahanbova-

ní a vysmievaní. Pre omyly lekárov pacienti trpeli a dokonca i umierali. Ani jeden z dnešných úspechov medicíny by sa nezrodil, nebyť pochybností nad existujúcim stavom.

Isteže, je tu aj temná stránka. Túžba liečiť a predlžovať život je rovnako návyková ako samotné ópium. Vedci unášaní predstavou, že nasledujú Ikara, sa predhávajú v príprave užitočnejších a účinnejších liekov. Vladári vysielajú alchymistov na nezmyselné cesty za odhalením záhady nesmrteľnosti. Šarlatáni rozhodujú, či potrebujete nový implantát kozích semenníkov. V zúfalej túžbe po uzdravení niekedy siahame po čomkoľvek.

Dokonca i po rádioaktívnych čapíkoch.

Buďme úprimní. Mnohým z nás jednoducho nestačí byť zdravý. Chceme ešte niečo viac, nesmrteľnú mladosť, dokonale krásu, nekonečnú energiu, božskú mužnosť. A tak vzniká priestor pre skutočný rozmach šarlatánstva. Tu sa rodí naše pevné presvedčenie, že plátky arzeniku dodajú našej pleti broskyňovo krémový vzhľad, že prchavé elixíry zo zlata ulavia od bolesti nášmu zlomenému srdcu. Po poučení minulosťou sa nám ľahko smeje nad nejedným príkladom z obsahu tejto knihy. No nepochybne už aj vám pán doktor Google niekedy pomohol hľadať jednoduché riešenie nepríjemného problému. Nikto z nás neodolá ponuke rýchlej nápravy. Pred sto rokmi by ste zrejme aj vy stáli v rade na strychnínové tonikum.

Samozrejme, potrebovali sme záchranu pred šarlatánmi, ale i pred sebou samými. Vzostup patentovaných liekov v devätnástom storočí priviedol Ameriku k obratu. Vďaka zákonu o čistote potravín a liečiv z roku 1906 Spojené štáty zakročili proti podvodným a klamlivým značkám a nebezpečným zložkám potravín a liečiv. V roku 1930 vstupuje na scénu Úrad pre kontrolu potravín a liečiv ako kontrolný orgán federálnej vlády. Ďalšie zákony z roku 1938 sa týkali lekárskeho prístrojov aj kozmetiky a zákon z roku 1962 vniesol do farmaceutického priemyslu vedeckú prítomnosť.

Vyliečili nariadenia Spojené štáty z vlastného šarlatánstva? Isteže nie. Napriek prelomovým objavom modernej vedy, vládnej kontrole a regulácii aj čertovsky dobrému poznaniu ľudského tela sa chápadlá šarlatánstva naďalej dotýkajú takmer každého aspektu zdravotníctva a kozmetického priemyslu.

Preto sa v mnohých kapitolách dočítate aj o súčasnej podobe opisovaných praktík. Prekvapivým zvratom bola zmena niektorých pokútnych metód, ako napríklad liečby pijavicami, na skutočne účinné liečebné postupy. V mnohých prípadoch (patrí medzi ne aj konzumovanie pásomníc v rámci odtučňovacej terapie) však šarlatánstvo jednoducho ešte stále pretrváva.

Aby sme mohli pokračovať v zápase so šarlatánstvom, musíme mať ucelenejšie poznatky o tom, ako funguje ľudské telo a ako ho ovplyvňujú choroby. Zároveň musíme prijímať iné názory v boji proti ochoreniam a o možnostiach predlžovania ľudského života. A napokon musíme byť neustále opatrní a veľmi pozorní. Šarlatáni budú naďalej číhať, pripravení naplno využívať ľudské zúfalstvo vo svoj prospech, skôr než veda a medicína ponúknu spoľahlivé riešenie.

Ako sa teda stať spotrebiteľom, ktorý je obozretný, uvedomelý, a pritom prístupný iným názorom? Pozor, pokútna medicína sa často opiera o neoficiálne dôkazy alebo o názory známeho lekára, ktorý nás má presvedčiť o účinku ponúkaného produktu. Vždy sa pozorne zamyslite nad tvrdeniami, že „štúdie ukazujú, že produkt P je fantastický“. Takéto „štúdie“ by sa mali uskutočňovať systematicky, mali by podliehať odbornej kontrole a mali by byť opakovane testované rôznymi subjektmi, aby mohli potvrdiť účinnosť produktu. A to sa deje zriedkavo. Naše vlastné predsudky, či už pri hľadaní dôkazu o správnosti nášho osobného presvedčenia, alebo stotožňovaní sa s názorom skupiny pre udržanie jej celistvosti, či v snahe obhajovať rozhodnutia z minulosti a odsudzovať ostatné možnosti, a mnoho ďalších prejavov kognitívneho skreslenia majú opojné účinky na našu schopnosť systematicky hodnotiť rozmanité spôsoby liečby od kvapiek proti kašľu s bylinnými výťažkami cez elektronické ničenie zhubných nádorov až po drahé plazmové injekcie do tváre.

Na záver si položíme pár jednoduchých otázok. Veríte, že existuje presvedčivý dôkaz o účinnosti lieku? Ste ochotní riskovať vedľajšie účinky? A nesmieme zabúdať na jedno: koľko ste ochotní zaplatiť?

Táto kniha je skutočne iba stručnou históriou najhorších spôsobov, ako všetko vyliečiť. Nepochybne existujú mnohé ďalšie „najhoršie spôsoby“.

Poznámka autorov

Táto kniha v žiadnom prípade nie je vyčerpávajúcou encyklopédiou všetkých liečebných návodov, ktoré považujeme za absurdné. Všimnite si, že z tohto dôvodu sa viac venujeme postupom známym z minulosti než súčasným praktikám. Hoci mnohé oblasti pokútnej medicíny by sme radi opísali podrobnejšie, usúdili sme, že si zaslúžia samostatné spracovanie a navyše v úplne inom duchu. Ide o postupy, ktoré vychádzajú z náboženských pohnútok, o hrubú nespravodlivosť v pozadí konverznej terapie homosexuálov či rasisticky motivované praktiky.

T A B A K

C I G A R E T Y

N A P R E D P I S

T A B A K O V Á P A S T A

F Ú K A N I E D Y M U

D O Z A D K U

*Puzdro
na cigary*

„Viac lekárov fajčí camelky než akúkoľvek inú značku!“
„20 679 lekárov vám povie, že Luckies sú menej dráždivé!“
„Doprajte hrdlu prázdničky, zapáľte si čerstvú cigaretu!“

Inzeráty s prehnanými tvrdeniami o kladných účinkoch fajčenia na ľudské zdravie sa objavovali v pestrofarebných reklamách v časopisoch po celej krajine do polovice minulého storočia. Možno sa potom diviť, že v roku 1955 fajčila viac než polovica dospelých populácie? Samotní lekári boli vášnivými fajčiarmi. Tretina lekárov priznávala, že fajčí aspoň jeden balíček cigariet denne.

Zato o dve generácie neskôr sa fajčenie v Spojených štátoch dostalo na svoje historické minimum. Za šesťdesiat rokov zaznamenala strmý pád vysoko návyková látka, o ktorej boli ľudia presvedčení päť storočí, že je zdravotnou pomocou.

Nenechajte sa pomýliť: tabak je stále najsmrteľnejšou rastlinou, akú ľudstvo pozná. Je priamo zodpovedná za smrť viac než 6 miliónov ľudí ročne na celom svete. Hoci dnes má tabak všeobecne uznávané postavenie zabijaka, má za sebou aj dlhú históriu v úlohe liečivej rastliny. V Starom i Novom svete bol pre svoje liečivé účinky s nadšením používaný ešte aj v dvadsiatom storočí.

RADOSTNÉ NOVINKY Z NOVOOBJAVENÉHO SVETA

Šesťdesiat druhov tabaku (po latinsky „*nicotiana*“) pochádza z Ameriky, kde sa pestoval tisíce rokov. Pred príchodom španielskych objaviteľov v pätnástom storočí bola konzumácia tabaku na severe i juhu amerického kontinentu veľmi rozšírená pri náboženských obradoch, ako rekreačná droga aj liečivá rastlina.

Námorníci z Kolumbovej posádky si všimli, že domorodí Indiáni z kmeňa Taíno na území dnešnej Kuby a Haiti pálili fakle z listov tabaku na odvrátenie chorôb, na dezinfekciu príbytkov a rituálnych miest. Ďalej sa traduje, že videli Indiánov šnupať veľké množstvá sušeného tabaku, čo viedlo k rýchlej strate vedomia. Miestni liečitelia týmto spôsobom uspávali svojich pacientov pred chirurgickým zákrokom, ktorý vykonávali pomocou trepanačných pomôcok. (Diskusia o pôvode slova tabak stále pokračuje a silným kandidátom je názov pre tabakové listy či fajku s náplňou z tabakových listov, aké používali domorodci z kmeňa Taíno.)

Široký rozsah lekárskeho využitia tabaku v Novom svete skúmali aj bádatelia po Kolumbovi. V Mexiku sa tabak používal ako liek proti hnačke, dávidlo a zmäkčovadlo. Rastlina sa nielen sušila a fajčila, ale listy tabaku sa používali aj na ošetrovanie rán a popálenín. V práškovej podobe sa tabak užíval na uvoľnenie hlienu v hrdle. Kmene žijúce v kalifornskej púšti drvili tabakové listy, z ktorých potom robili zábalý na liečenie zápalových ochorení ako reumatizmus alebo kožné infekcie či ekzém. Listy sa fajčili tiež ako liek na prechladnutie a považovali sa za obzvlášť účinné, ak sa zmiešali s listami šalvie. (A hneď máte príjemnú obmenu horúceho nápoja Coldrex na najbližšiu zimu.)

„Objavenie“ Nového sveta prišlo ako adrenalínová bomba. Vzrušení európski lekári sa predháňali v odhaľovaní liečivých vlastností nových rastlín, ktoré v hojnom počte pridávali do svojich lekárníček. Tabak bol jednou z prvých, hoci nie posledných úspešných plodín Nového sveta, ktoré európski lekári s nadšením prijali a nazvali ho všeliekom.

ŠARLATÁNSTVO NA SLOVENSKU

MÁGOVIA, ŽRECI
VYVOLENÍ ČI ŠARLATÁNI
LIEČENIE BESNOTY
ŠPECIALISTI
NA TRHANIE ZUBOV

MÁGOVIA, ŽRECI, VYVOLENÍ ČI ŠARLATÁNI? TÜNDE LENGYELOVÁ

Liečenie sa v najstarších obdobiach dejín ľudstva viazalo na duchovné osoby a pravdepodobne sa najviac podobalo dnešnej traumatológii. Národy, ktoré v priebehu dejín kratší či dlhší čas obývali územie dnes nazývané Slovenskom zanechali po sebe množstvo stôp, ktoré napovedajú, ako zvládali ošetriť rany po rôznych úrazoch. Dokázali naprávať zlomené kosti a neváhali sa pustiť ani do trepanácie lebky. Na druhej strane sa však dožívali len okolo 30 rokov, ale mali obdivuhodne zdravý chrup. Z veľkomoravského obdobia sú správy aj o liečivých mastiach a bylinách, ale najsilnejším prostriedkom liečenia všetkých neduhov stále zostávali mágia a čary, ktoré vykonávali pohanskí žreci ešte dlho po prijatí kresťanstva.¹

Po vzniku uhorského štátu zostávala situácia bez významných zmien, ale väčšia koncentrácia ľudí v centrách postupne viedla k špecializácii pri výkone niektorých činností, a tak sa popri rôznych remeselníkoch objavujú aj liečiteľia. Vo veľkej väčšine však – možno s výnimkou cudzincov – nešlo o ľudí vzdelaných v medicínskych vedách, ale zrejme o praktikov, ktorí čerpali svoje poznatky z vlastných skúseností a od rôznych iných liečiteľov. Trvalo ešte mnoho storočí, kým sa to zmenilo, i keď pokusy boli: v ostrihomskej kapitule prebiehajúce *studium particulare* už v dvanástom storočí zahŕňalo aj výučbu medicíny, presnejšie liečiteľstva. Prvá uhorská univerzita v Pécsi (1367) dostala síce povolenie vyučovať lekárske vedy, ale nezachovali sa správy, že by sa štúdium bolo realizovalo. Z neskoršie pôsobiacich univerzít v Óbude (Starý Budín, 1395) a na Academii Istropolitana v Bratislave (1465/67) síce poznáme mená profesorov – doktorov, ale o absolventoch nemáme poznatky.² Doktor, ktorí pôsobili v službách panovníka, prelátov či veľmožov, pochádzali zo zahraničia a za svoje služby si nechávali kráľovsky platiť. Často o nich vieme práve z dôvodu, že pacient – neraz priamo kráľ – pre nedostatok peňazí namiesto honoráru daroval za úspešnú liečbu majetok alebo šľachtický titul.³ Je až zarážajúce, ako málo študentov z Uhorska si na stredovekých univerzitách v zahraničí zvolilo štúdium medicíny